

NORGES FØRSTE MISJONSSTASJON

AV OLAV GUTTORM MYKLEBUST

Da Det norske misjonsselskap i 1942 feiret hundreårsminnet for sin grunnleggelse, hadde Morgenbladet en redaksjonell artikkel med tittelen «Et næstekjærlighetens vikingtokt». I løpet av disse hundre årene, skrev avisen, er det «gjort en innsats her fra dette lille land langt ute i en utkant av verden, som vi alle har grunn til å føle oss glad og lykkelig over. Her er av norske menn og kvinner under fattige forhold og de største vanskeligheter ydet et bidrag til kristendommens, humanitetens og sivilisasjonens utbredelse på jorden som er meget betydelig i forhold til dette folks ressurser — et innskudd av trosglød, næstekjærlighet og uselvisk oppofrelse, som vidner om moralsk kraft og vilje.»

«Historien om de norske misjonærer fra Schreuders og Skrefsruds dager og til i dag» — skrev avisen videre — «er på sett og vis et folkepos om et fredens korstog for å legge fremmede land og folk inn under korsets velsignelse — et eventyr om offerviljens utferdstrang og et vitnesbyrd om et sterkt åndelig overskudd i folket.»

Og artikkelen sluttet med disse ordene: «Og er det ikke, når en først tenker over det, noget næsten fantastisk og eventyrlig i dette, som vi jo dog alle kjenner til, at her sitter det mennesker i en liten fjelldal langt mot nord og har omsorg for medmennesker på den annen side av jordkloden, tenker på dem som har det vondt, arbeider for dem og samler inn til dem og lever med i en norsk misjonsstasjons liv og arbeide langt syd i Afrika eller øst i China?»¹

Det er grunn til å minne om denne artikkelen nå. Det er i år 100 år siden Norges første misjonsstasjon ble anlagt: *Umpumulo* — i Natal, Sør-Afrika (om lag 80 engelske mil nord for Durban). På denne stasjonen er det i det siste sekel gjort en innsats for kristen-

dom og kultur som har krav på å bli kjent ikke bare blant det norske kristenfolk, men av hele det norske folk.

Pastor (senere biskop) *Schreuder*, Misjonsselskapets første ut-sending til Sør-Afrika, kom til Natal nyttårsdag 1844. Natal var nettopp nå blitt engelsk koloni. Etter de nødvendige språkstudiene dro han det følgende år inn i det uavhengige Zululand, landet nord for Tugelaelven. Men hans forsøk på å ta opp arbeid her mislyktes. Kong Mpande nektet å ta imot en hvit misjonær i sitt rike. Schreuder virket så et års tid i Natal-kolonien, men da en amerikansk misjon allerede hadde begynt virksomhet her og nye kom til, reiste han i 1847 til China. Forholdene lå imidlertid ikke bedre til rette for ham der enn i Sør-Afrika. Og i slutten av 1848 er han derfor tilbake i Natal-kolonien hvor han bestemmer seg for det strøket hvor Umpumulo nå ligger, som operasjonsfelt — «et ypperligt Land, vel skikket for Indfødte».²

Schreuder var en stor strateg. De forskjellige stedene som han i de nesten 40 årene han virket i Sør-Afrika, utså til misjonsstasjoner, er alle ypperlig valt. Ikke minst gjelder dette Umpumulo. Denne første stasjonen ble anlagt nær grense-elven Tugela — for å sitere Schreuder selv — som «en Slags Indgangspost til kommende Operationer i Zulu-Landet».³ Dette land var det han siktet på hele tiden, med klar strategisk forståelse av den sørafrikanske misjonssituasjonen på sin tid. Etter at han hadde fått adgang til Zululand, samme år som Umpumulo ble grunnlagt, beholdt han denne stasjonen med den strategisk riktige motiveringen at den var ønskelig og nødvendig som «Forbindelsespunct» med kolonien og som tilfluktssted her i tilfelle av uroligheter i Mpandes rike.⁴ Utviklingen som fulgte, ga Schreuder helt og fullt rett på dette punkt.

Når det gikk så lang tid før Umpumulo ble anlagt, skyldtes dette vanskeligheter med myndighetene som nølte med å innvilge Schreuders søknad, bl. a. av den grunn at også den amerikanske misjonen søkte om å grunnlegge en stasjon på samme sted. Dessuten sto Schreuder helt alene. Først i slutten av 1849 kom «medhjelperne» Larsen, Oftebro og Udland ut. For nå i det hele å få et arbeid i gang kjøpte Schreuder med Selskapets samtykke en stor farm: *Uitkomst*, nå Cato's Ridge, midtveis mellom Durban og Pietermaritzburg,

Natals hovedstad. Etter anlegget av Umpumulo ble imidlertid Uitkomst solgt. Men egentlig var det altså dette stedet og ikke Umpumulo som ble den første arbeidsplassen for en selvstendig norsk misjonsvirksomhet.⁵

Om anlegget av Umpumulo forteller Schreuder i brev til Misjonsselskapets styre i Stavanger at han sammen med Oftebro og Udland forlot Uitkomst med oksevogn den 7. mai 1850. Avstanden fra Uitkomst til Umpumulo er bare 10 norske mil i rett linje, men det tok hele 10 dager å reise med vogn fra det ene stedet til det andre. Den 17. mai kom de norske misjonærene til sitt bestemmelsessted, «til det Sted» — skriver Schreuder — «som jeg allerede 1½ Aar tilforn havde paatænkt som en Missionspost, beliggende omtr. 1¼ n. Miil fra Utugela og omtr. 4 n. Mile fra sammes Munding, og have vi kaldet Stedet efter en der i Nærheden boende Stamme (Amapumulo) Umpumulo hvilket betyder «Hvilested».⁶

Allerede samme dagen — 17. mai 1850 — ble det norske flagget heist.⁷ Det ligger en dyp tanke i dette at Norges første misjonsstasjon ble grunnlagt på Norges grunnlovsdag. Av det utflyttede Norge er det vel ingen som i samme grad som misjonærene har følt fryden og smerten ved utvé og hjemvé som de to typiske trekkene disse er i den norske folkekarakteren. I fremragende forstand gjelder dette Misjons-Norges første sendemann blant fremmede folkeslag. Schreuder var en varm fedrelandsvenn. Da han reiste ut, hadde han et stort norsk flagg med seg. Og hver 17. mai — og på andre festdager — heiste han dette flagget på sin stasjon.⁸

Vanskelighetene de første årene på Umpumulo var mange og forskjellige. Først måtte en bygge de nødvendige hus. Her igjen var det Schreuder som førte an. Mannen som hadde tatt teologisk embetseksamen ved Universitetet i Christiania med utmerkelse og innstilling til Kongen, var også en dyktig håndverker. Det første huset var meget primitivt. Det var 20 fot langt og 10 fot bredt, med en svalgang omkring. Det ble oppført på den måten at en med 3 à 4 fots mellomrom drev stolper ned i jorden, la et tak over disse og flettet veggene mellom stolpene «med Kjepp eller Baandstager». Det hele ble så både innvendig og utvendig plastret «med en Blanding af Jord og Komøg».⁹ I tillegg til dette våningshuset — som bare

hadde ett værelse — kom det etter hvert andre hus til, endog mere primitive enn det første: hestestall og vognskjul, guttehus og skolehus. De to siste styrtet etter en tid sammen, og nye hus måtte oppføres i deres sted. Det nye skolehuset — også kalt «Søndagshuus» fordi det om søndagen ble holdt gudstjeneste der — ble bygd av mursten laget på stedet. Det ble ferdig i 1855. Dette året bodde det tre misjonær-familier på Umpumulo — en i våningshuset, en i svalgangen og en i stallen!¹⁰

Våre første utsendinger var i sannhet fordringsløse menn og kvinner. Komfort var et ukjent begrep for dem. Foruten boligforholdene kan det nevnes også andre ting. De hadde f. eks. ingen fast lønn. De midler de mottok, måtte de gi detaljert regnskap for. For at det hele skulle bli så billig som mulig, hadde en i denne første tiden også felleshusholdning. Bortsett fra sine medarbeidere så en meget sjelden andre hvite. En reise fra Umpumulo til Durban — nærmeste by — var en strabasjøs affære som tok flere dager. Hjemreise etter et visst antall år var det ikke tale om. Forbindelsen med Norge var overordentlig tungvint. Posten tok 4 måneder hver vei.¹¹ For kontakten med slekt og venner i fedrelandet var dette leit nok. Men særlig slemt var det når det gjaldt arbeidet. For å få fullmakt fra styret i Stavanger til å handle i en eller annen viktig sak måtte Schreuder i den første tiden vente i minst 8 måneder!

Men alt dette var likevel bagateller. Det som virkelig gjorde det vanskelig for de første misjonærene, var dette at de i flere år ikke kunne melde om konkrete resultater av sitt strev. For oss som ser det hele i perspektiv, er det helt naturlig at det måtte ta tid, lang tid før fruktene kunne vise seg. Men det var annerledes for dem som sto midt oppe i det. Også de forstod nok at det her dreide seg om et arbeid på langt sikt. Og hva de selv angår, la de for dagen en tro og utholdenhet i tjenesten som er en inspirasjon for oss som lever i dag. Men for misjonsvennenes skyld her hjemme ville de gjerne ha brakt «godt Nyt» fra «Hedningland». For misjonsvennene ventet og ventet . . .¹²

Selvsagt måtte det ta tid. Her skulle en for det første leve seg inn i og gjøre seg til ett med et fremmed folk og et fremmed miljø. For bare å nevne en ting som å lære de innfødtes språk. De fleste av

våre første misjonærer ble meget flinke i zuluspråket (et av de vakreste, smidigste og mest formfullendte av de afrikanske språkene). Særlig var Schreuder en dyktig språkmann. Den første fremstillingen av zuluspråkets grammatikk som i det hele finnes, ble skrevet av Schreuder. Dette banebrytende språkvitenskapelige arbeid kom ut i Christiania i 1850. Det ble trykt som «Universitets-Program» med forord og merknader av professor C. A. Holmboe.

I likhet med andre misjonsstasjoner i Natal på denne tiden fikk også Umpumulo av regjeringen 500 acres som «Præstegaardsland», og noe senere 12 000 acres som misjonsreservat, dvs. et område hvor regjeringen ga de innfødte tillatelse til å bo under misjonens tilsyn og ledelse. Arbeidet på Umpumulo ble i den første tiden drevet på den måten at en dels samlet folket om søndagen til en enkel gudstjeneste på stasjonen og dels gikk rundt i gårdene og holdt andakter der. Men budskapet falt lenge på døve ører. Folket var tregt og likegyldig. Fra første stund ble det derfor gjort et forsøk med å få i gang en skole. Men det var umulig å få foreldrene til å sende sine barn dit. Bare på de innfødte tjenerne fikk misjonærene anledning til å øve en dypere og mere varig innflytelse. Av denne grunn holdt misjonærene den første tiden mange flere tjenere enn de strengt tatt trengte. Det ble holdt regelmessig skole for disse tjenerne, med lesning og bibelhistorie som de viktigste fagene.¹³

Til gudstjenesten om søndagen kom det i alminnelighet bare 10, 20, 30 mennesker. Bare av og til hadde en større forsamlinger. Juledag 1851 var det således et par hundre mennesker. Men dette hadde sin spesielle grunn. Det var nemlig kommet ut et rykte om at det skulle være fest den dagen og at en stor okse ville bli slaktet for anledningen. Fest ble det jo. Men en «umkosi» (fest) uten «inyama» (kjøtt) kunne de innfødte ikke tenke seg. Da kjøttet uteble, lød det derfor fra alle kanter: «Yipi inyama? Yipi inyama?»¹⁴

«Ritualet» ved søndagsgudstjenestene var meget enkelt. Det så slik ut: 1) Salme, 2) De ti bud, 3) Den apostoliske trosbekjennelse («udsat i Vers af Pastor Schreuder»), 4) bønn, 5) preken, 6) bønn og 7) salme. Før og under gudstjenesten måtte misjonæren formane tilhørerne til å være stille. Enkelte ganger var det nødvendig likefrem å skjenne på dem fordi de var så urolige. «Og dette synes de at høre paa

med mere Opmærksomhed,» skriver Larsen; «thi disse Folk ere lige alle andre, der ikke kjende sig selv, de ville hellere have Loven end Evangelium.»¹⁵

Elevene i denne første tiden var en broket blanding av yngre og eldre — menn og kvinner, gutter og piker. Det ble holdt skole hver dag. Men undervisningen foregikk dels om morgenen, dels om middagen og dels om kvelden. For «mere end een Time ad Gangen at læse kan Ingen holde ved,» heter det.¹⁶

I Umpumulo-stasjonens historie inntar året 1858 en ærefull plass. Dette året fant den første dåp sted. Søndag 6. juni ble en ung kvinne, Matenjwaze, opptatt i den kristne menighet. Gudstjenesten — som varte i tre timer — ble en uforglemmelig høytidsstund for våre ut-sendinger og for alle som var til stede. Dagen etter ble Matenjwaze vidd til gårdsdrenge Mbijane som var døpt i den amerikanske misjon (hvor han senere ble prest). Disse to første kirkelige handlingene på Det norske misjonsselskaps første felt ble begge foretatt av Schreuder som også hadde diktet eller oversatt spesielle salmer for anledningen. Også i Norge ble det diktet og sunget. Det var som kjent budet om den første dåpen som inspirerte Landstad til å dikte sin skjønne salme: «Oppløft ditt syn, o kristen sjel.»¹⁷

Med Matenjwazes dåp gikk arbeidet inn i en ny tid. Flere og flere meldte seg til dåpsforberedelse. Allerede året etter kunne en foreta 7 dåpshandlinger på Umpumulo. I slutten av sekstiårene var det en hel liten menighet på stasjonen som nå hadde utviklet seg til en «christelig Coloni». Folk som på denne tiden besøkte Umpumulo, gir alle uttrykk for sin forbauselse over den forvandling som var skjedd. Alle gir de også uttrykk for «Stedets smukke og storartede Naturforholde» (som en uttrykker det) — noe som vi som har hatt den lykke å se dette stedet, for ikke å tale om oss som har hatt den forrett å bo og arbeide der i flere år, vil gi vår fulle tilslutning.¹⁸

Det tok hele 11 år før Umpumulo fikk sin første kirke. Den ble bygd av misjonsassistent Olsen og innvidd av Schreuder 10. november 1861. «Kirken er Stationens Pryd», skriver Udland hjem. Og for de som levde og virket på denne stasjonen i sekstiårene, må den ha vært en praktfull bygning: 40 × 20 fot, oppført i mursten, med tregolv og benker, alter og prekestol, med 3 vinduer på hver side og et åtte-

kantet vindu mot øst, med tårn med kors på toppen og sinktak og lynavleder!¹⁹ Denne bygningen står fremdeles. Den har nå i mange år gjort tjeneste som menighetshus.

Vi nevnte Udland. Lyngdølen *Tobias Udland* er den egentlige grunnleggeren av Norges første misjonsstasjon. Av de 26 årene han virket i Sør-Afrika, tilbrakte han hele 20 år på Umpumulo (1855—1875). Foruten å være misjonær og prest var han også en slags «visemagistrat» for de innfødte. De kom til ham med sine forskjellige «izindaba» (saker). Og han greide opp for dem. Ennå den dag i dag går det på Umpumulo gjetord om «Tobiana». Udland var haugianer — stille og fåmælt, men praktisk og foretaksom. Som forkynt på zuluspråket drev han det aldri vidt. Og hans sykелighet hindret ham meget i arbeidet. Men han var klok og god. Det var over ham — sier en av hans medarbeidere — «noget av de norske fjeldes brede soliditet».²⁰

Da Udland døde i 1875 talte menigheten på Umpumulo 100 kristne. Mindre enn to desennier senere var dette tallet steget til 250 kristne. I dag er det over 2 500 kristne, fordelt på 8 menigheter. Siden arbeidet tok til, er det døpt dobbelt så mange.²¹

Umpumulo har imidlertid hatt en betydning som ikke står i noe som helst forhold til de tallene som her er nevnt. Den viktige arbeidsgrenen som heter kristen litteratur hadde i flere år sitt sentrum på Umpumulo. Her var misjonens trykkeri og forlag. Av bøker som ble gitt ut, kan nevnes salmebok, alterbok og Luthers Katekisme, alle av Schreuder. Dessverre fikk Schreuder aldri anledning til å oversette Bibelen til zulusk — en oppgave han hadde alle betingelser for å løse på den beste måten. Den praktiske misjonsvirksomheten la beslag på all hans tid og kraft.

Umpumulo har gitt den unge zulukirken flere av dens dyktigste menn: Thomas (kildene kaller ham bare ved hans døpenavn), en av de aller første lærerne, en intelligent og evnerik mann som var Schreuder til stor hjelp i hans oversettelses-arbeider; Simon Ndlela, en trofast evangeliets tjener, den første av folkets egne som ble vigslat til prest i vår zulumisjon; og — for å nevne et navn fra vår egen tid — Kilbon Msomi, presten som besøkte vårt land i fjor, kristen fra

Umpumulo i tredje generasjon — med Bachelor of Arts-graden og lektoreksamen fra Sør-Afrikas Universitet.

Det var på Umpumulo det første «frivillige kirkemøte» — om en kan kalle det så — ble holdt, så tidlig som 1868. Siden den tid er det skjedd store forandringer. Det er bygd opp en innfødt kirke som gjennom sine forskjellige organer i stor utstrekning har overtatt ansvaret for arbeidet og selv skaffer til veie de midler som trengs. Innenfor denne kirken er Umpumulo i dag et selvstendig prestegjeld.²²

Et ord må sies også om sykehuset på Umpumulo. Også dette er en misjonsdåd. Det er av forholdsvis ny dato, men har allerede ført til rike resultater. Hospitalet hadde i fjor 2 000 pasienter. Betydningen av sykearbeidet kan vanskelig overvurderes. Behovet blant den innfødte befolkningen for hjelp når det gjelder legemlig lidelse og nød, er skrikende. Om søstrenes arbeid for de syke gjelder det om Umpumulo som om Afrika i det hele: Deres fotspor lyser av velsignelse!

Det er imidlertid som skolesentrum at Umpumulo har ytet sitt største tilskudd til gjenskapingen av zulufolket. I 1893 ble det åpnet en lærerskole på stasjonen. Denne lærerskolen har siden 1912 vært drevet som et fellestiltak av de lutherske misjonene, i positivt samarbeid med og med økonomisk støtte av den sørafrikanske regjeringen. I likhet med de andre misjonene i Afrika driver også de lutherske misjonene en omfattende folkeopplysnings-virksomhet. Et uttrykk for den kultur-innsats det her er tale om, er den kjengsgjering at de lutherske misjonene i Sør-Afrika har i dag 800 skoler med over 65 000 elever.²³ En vesentlig del av det storverk som er øvd på dette felt, faller på Det norske misjonsselskap.

Lærerskolen på Umpumulo har gjennomgått en rik utvikling. Da skolen ble åpnet i 1893 talte den bare 4 elever; i dag har den 200 elever. Og ikke bare det, men nivået er blitt stadig høyere. Om ikke lenge vil lærerutdannelsen for innfødte bli identisk med den som gis for hvite. Allerede nå er fagkretsen så godt som ens. Likeså er lærebøkene stort sett de samme. En bruker engelske lærebøker. Nesten all undervisning foregår på engelsk, og elevene skriver sine eksamens-

oppgaver på dette språket. Som afrikanerne flest er også zuluerne meget flinke i språk. De eier i det hele rike evner.

«Umpumulo Institution» — som er skolens offisielle navn — har til nå utdannet om lag 3 000 lærere. Mange av disse har senere fortsatt sin utdanning. Noen har endog nådd fram til universitetet og tatt en eller annen «grad» der. Tallet på afrikanere som tar universitets-eksamener (på like fot med hvite!), øker fra år til år. Det finnes allerede mange afrikanske lektorer, jurister, leger, sosialøkonomer, agronomer osv.²⁴

En misjonsstasjon er en «Kirkens Forpost».²⁵ Umpumulo var den første av disse forpostene som Norges kristenfolk fikk i stand. I de hundre årene som er gått siden dette skjedde, har det fulgt en lang rekke av andre forposter — i Afrika, på Madagaskar, i India, i China og på andre felter. I 1850 var det bare 1 norsk misjonsstasjon; i dag er det 200 av dem. I 1850 var det bare 4 norske misjonærer i virksomhet; i dag er det 750 av dem. I 1850 var det ennå ikke døpt en eneste hedning ved norsk misjonsarbeid, enn si grunnlagt en kristen menighet der ute; i dag er det som frukt av Misjons-Norges innsats mellom fremmede folkeslag, 2 200 menigheter med over 225 000 kristne. Siden misjonen tok til på de forskjellige markene er det døpt dobbelt så mange, altså bort imot en halv million.²⁶

Men norsk misjon er bare en del av den kristne verdensmisjonen. En rekner at det finnes blant de fargete rasene i dag 55 millioner kristne, vunnet gjennom misjonsarbeidet fra kirkene i vesten i løpet av de siste 150 årene.²⁷

Dette er tørre tall. Men det er tall som ikke bare taler, men som roper — om Guds dårskap som er visere enn menneskene, om Guds svakhet som er sterkere enn menneskene.

Verdensmisjonen er en av vår tids stormakter. Den er — som det med dyp rett er blitt sagt — «en stormakt i tjenerskikkelse».²⁸

NOTER

Stoffet til denne artikkelen — et foredrag holdt i Norsk Rikskringkasting den 27. april i år (her noe forandret og utvidet) — er delvis hentet fra min fremstilling av Det norske misjonselskaps arbeid blant zulufolket i «Det norske misjonselskaps historie i hundre år» bd. III s. 5—187 (Stavanger 1949), men også materiale som ikke er nevnt eller sitert der, er tatt med. Disse forkortelsene er brukt: MA = Misjonsarkivet, Det norske Misjonselskap (NMS), Stavanger; NM = Norsk Misjonstidende, grunnlagt 1845, offisielt organ for NMS siden 1850.

- ¹ Morgenbladet, Oslo, 11. juni 1942.
- ² Schreuder til Hovedstyret (Hst), Utkomst (febr.) 1851 (MA), jfr. NM 1850—51 s. 215. Til karakteristikken jfr. Oftebros ord i brev til Hst. av 25. juni og 3. juli 1851 (MA), jfr. NM 1851—52 s. 84: «Hva dette Sted angaaer, saa er det et meget godt Sted og saa beqvemt for en Missionsstation, som man i dette Land kan vente at finde det.» Om Schreuders definitive valg av Umpumulo som misjonsstasjon allerede i slutten av 1848, se hans brev til Hst., Port Natal 18. des. 1848 (MA), jfr. NM 1848—49 s. 203 f. Se også brev skrevet «I min Vogn nær Pietermaritzburg» 24. mars 1849 (MA) og brev datert Utkomst 10. nov. 1849 (MA). I siste skriv blir det klart uttalt at Schreuder allerede i begynnelsen av 1849 ville ha tatt «Amapumulo Strøget» i besittelse om han på denne tiden hadde hatt den nødvendige «Medhjælp».
- ³ Schreuder til Hst., Port Natal 18. des. 1848 (MA), jfr. NM 1848—49 s. 204. Sml. beskrivelsen tidligere i dette brevet av Umpumulo som et sted «tjenligt til Kommunikationspost for vordende Virksomhet i Zulu-Landet».
- ⁴ Schreuders «strategiske» grunner for å beholde Umpumulo som stasjon er klart uttrykt i brev til Hst., Utkomst (febr.) 1851 (MA), jfr. NM 1850—51 s. 215. Sml. Larsens karakteristikkk av Schreuders plan med Umpumulo i skriv til Hst., Umpumulo 22. juni 1852 (MA): «et Slags Stabelplads eller i paakommende Nødstilfælde et Tilflugtsted for dem som ere i Zululandet».
- ⁵ Om kjøpet av Utkomst, se Schreuders brev til Hst. av 24. mars 1849 (MA), jfr. NM 1849—50 s. 31 f. Selskapet hadde tenkt at denne farmen skulle bli «Moder- og Hoved-Stationen, Udgangs- og Samlings-Punktet» for sitt arbeid i Sør-Afrika (NM 1849—50 s. 158), men slik skulle det ikke komme til å gå.
- ⁶ Schreuder til Hst., Utkomst 3. sept. 1850 (MA).
- ⁷ O. Stavem: «Et bantufolk og kristendommen. Det norske missionselskaps syttiaarige Zulumission» (Stavanger 1915) s. 95.
- ⁸ Se f. eks. Breve fra Biskop Schreuder til Missionskomiteen (Chra. 1875) s. 5.
- ⁹ Schreuder til Hst. Utkomst 3. sept. 1850 (MA), jfr. NM 1850—51 s. 134.
- ¹⁰ NM 1855—56 s. 85 f.
- ¹¹ NM 1849—50 s. 158.
- ¹² Jfr. annen linje av første vers av Landstads salme (i sin opprinnelige form): «Oppløft ditt syn, o kristen sjel».
- ¹³ Jfr. Theodor Kiellands karakteristikkk av de innfødte tjenerne på en misjonsstasjon som «Planteskolen for Menigheden», i «Zululandet. Reiseerindringer» (Bergen 1877) s. 18.
- ¹⁴ Brev fra Larsen til Hst., Umpumulo 22. juni 1852 (MA), jfr. NM 1852—53 s. 97.
- ¹⁵ Brev fra Larsen til Hst., Umpumulo 20. juni 1855 (MA), jfr. NM 1855—56 s. 88 f.
- ¹⁶ Brev fra Udland til Hst., Umpumulo 12. jan. 1864 (MA), jfr. NM 1864 s. 145.

- 17 Om Matenjwazes dåp og Landstads salme, se min artikkel «Oppløft ditt syn, o kristen sjel! Hvordan vår ypperste misjonssalme ble til», i «Korsets Ord og Troens Tale. Festskrift til professor dr. O. Hallesby på 70-årsdagen» (Oslo 1949) s. 136—153.
- 18 Brev fra Jan O. Kielland til Hst., Empangeni 29. juni 1866 (MA), jfr. NM 1866 s. 277 f. Jfr. NM 1861 s. 210 hvor det gjengis en skildring av Umpumulo av den kjente tyske Afrika-misjonæren Hugo Hahn, som besøkte denne stasjonen i 1860. Hahn kaller Umpumulo «et av de vakreste stedene jeg har sett i verden».
- 19 Brev fra Udland til Hst., Umpumulo 12. jan. 1864 (MA), jfr. NM 1864 s. 142 f.
- 20 O. Stavem: «Et bantufolk og kristendommen» s. 131.
- 21 «Incwadi yeJubilee Umsebenzi weVangeli nge Norwegian Mission Society Natal nakwa Zulu 1844—1944» (festskrift utgitt i Sør-Afrika 1944) s. 50. De nøyaktige tallene pr. 31. des. 1943 var: Menighetslemmer: 2 207; døpte i årets løp: 108; døpte siden arbeidet ble tatt opp: 5 177.
- 22 Om oppbyggingen av zulukirken se «Det norske misjonsselskap i hundre år» bd. III s. 56 f, 122 ff og 139 ff. I forbindelse med misjonssekretær Skauges besøk i Sør-Afrika 1948—49 er den «norske» zulukirken ført et stort skritt videre fram mot fullt selvstyre, bl. a. gjennom en ordning som gir de innfødte prestene på en rekke stasjoner, bl. disse Umpumulo, en selvstendig stilling på like fot med misjonærene.
- 23 W. O. Rindahl i «The Missionary» (misjonsorgan for Evangelical Lutheran Church, USA) 1949 nr. 5 s. 29. De nøyaktige tallene er: 793 skoler og 65 317 elever.
- 24 Om Umpumulo som skolesentrum se NM 1939 nr. 28—29 (spesialnr.).
- 25 Theodor Kielland: «Zululandet» s. 63.
- 26 «Norsk Håndbok for Misjon 1949» (Oslo 1949) s. 112 ff.
- 27 «Norsk Håndbok for Misjon 1949» s. 133 ff.
- 28 Jfr. titelen på Gustav Warnecks skrift: «Die Heidenmission, eine Grossmacht in Knechtsgestalt» (Halle 1883).